

До 80-річчя Івана Миколайчука

«Бачу людину з твердою волею, з твердим внутрішнім переконанням»

Іван Миколайчук у ролі Тараса Шевченка

Лариса Брюховецька

Іван Миколайчук – Тарас Шевченко у фільмі «Сон».

Назва фільму «Сон» Володимира Денисенка (1964) концептуально пов'язана з творчістю поета, у якого є чотири твори під такою назвою. Це був смисловий ключ, взятий у Тараса Шевченка для зображення його життєпису й тлумачення української дійсності XIX століття. Онірична форма, обрама поетом, зумовлена потребою прорватися крізь цензурні заслони, хоча врешті-решт це не врятувало українського генія від жорстокої розправи каральних органів Російської імперії. Та й не могли сон чи діяльність уяви прикрити сарказму, гніву і зривання масок з імператора й тих, хто «в сребрі та златі», – сон був надто реалістично-пізнаваним, а такої правди про себе сильні світу цього поетам не пробачають.

У головній ролі знявся 22-річний Іван Миколайчук, ставши щасливою знахідкою і для фільму, і для українського кіно, його коштовністю. Незважаючи на ще юний вік, актор забезпечив фільму мистецьку стабільність. Здобувши визнання в час «відлиги», він зумів скористатися творчою свободою чи не найбільше, і спільно з однодумцями реалізувати цікаві задуми, зокрема, такий дерзновенний, як фільм «Білий птах з чорною ознакою», де він як співавтор сценарію, виконавець ролі й укладач музики вмістив чимало біографічно-особистого.

Щоправда, Денисенко спочатку мав намір знімати у «Сні» іншого актора – російського, але, як згадує Дмитро Павличко, Микола Губенко з Москви почав агітувати режисера знімати фільм російською, це обурило Володимира Терентійовича, і він показав москвичу на двері. Втрутилось вище провидіння, і він обрав Миколайчука, тоді ще студента третього курсу.

Іван Миколайчук зіграв постать багатопланову – Шевченка-кріпака, Шевченка-мислителя, Шевченка-художника і поета, Шевченка-бунтаря. Така багатоплановість пов'язана з масштабом особистості. Та й сценарій давав

підстави для такого об'ємного образу. Глибоко засвоєний історичний матеріал часів Шевченка, влучні діалоги і внутрішні монологи, природне народження поетичних бунтарських рядків з реальних життєвих ситуацій несправедливості та гноблення. До всього іншого автор фільму додав життя внутрішнє, життя свідомості, уяви героя – невидимі, але так само визначальні для творчості й, зрештою, долі. Маються на увазі діалоги з предками, полеміка з тими, хто завзято боровся за рідну землю і прагнув свободи, а в результаті після кривавих боїв за визволення народ знову опинився в тяжкій неволі, – на це болоче запитання й шукає відповіді Тарас Шевченко. Герой фільму не тільки бачить своїх предків, а й входить у трагічний простір української історії, що врешті переплавляється в поетичні рядки.

Значною мірою успіх фільму завдячує талантові й природності актора. «І, неоплаканий своїми, в неволі, плачучи, умру», – інтонація, з якою Миколайчук вимовляє слова знаменитого шедевра, проникає у свідомість глядача, який вірив, що ці рядки народжуються на його очах. Немає пафосу, забронзовілості, – актор говорить у фільмі, як у житті, це надає безпосередності тексту, невимушеності розмов. Завдяки творчій самостійності мудрий і талановитий актор втілює власне натхнення в образі генія. Його Шевченко прагне волі – особливо це відчуваєш в екстремальних умовах арешту й ув'язнення, у його спогадах про роки в кріпацтві, роздумах про батьківщину, народ і свободу. Карл Брюллов, уперше побачивши юнака, говорить: «Мені подобається його обличчя», – він угледів у ньому не кріпака, а вільну людину.

Миколайчук чудово відчував себе в колі професіоналів, таких, як Юхим Копелян (Прехтель), Микола Державін (Карл Брюллов), Дмитро Мілютенко (дядько Іван). Він переконливий у безнадії і в стані творчого збудження, радості і смутку.

Іван Миколайчук у фільмі «Сон».

Це він сам, і водночас – Тарас Шевченко. До речі, на запитання про його метод роботи над роллю, коли доводиться проживати на екрані життя своїх персонажів, Миколайчук відповів: «Перевтілитись на екрані в іншу людину, мабуть, значно легше, ніж розповісти про те, як ти це робиш».

2 червня 1964 року Художня рада кіностудії ім. О. Довженка приймала фільм. Авторитетний письменник і сценарист Юрій Дольд-Михайлик, оцінюючи фільм Володимира Денисенка й відповідаючи на невдоволення Тимофія Левчука й Олександра Левади роботою виконавця головної ролі, підкреслив, що в образі Шевченка, створеному Миколайчуком, «я не бачу Шевченка-їжака, кам'яного, а бачу людину з твердою волею, з твердим внутрішнім переконанням»¹. Слова на захист актора висловив і Василь Земляк: «Образ Шевченка в цьому фільмі є і тому, що цей образ є у фільмі, фільм не панський. <...> Дмитро Павличко і Володимир Денисенко копітливо, художньо відточено і вірно зробили образ Шевченка, образ правдивий, який сприймається. Він не одноплановий, і Миколайчук, я вважаю, перевершив себе»².

20 липня того ж року відбулося ще одне засідання Художньої ради кіностудії. Відгуки були переважно позитивні. Яків Баш, зокрема, створений Миколайчуком образ Тараса, назвав удачею фільму. Показово завершили колективні враження проникливі й емоційні слова Василя Земляка, тодішнього головного редактора кіностудії: «Виконання ролі Миколайчуком – це чудово. Коли він починав працювати над цією роллю, я був трохи насторожений, а сьогодні, бачачи його гру, я заплакав»³.

Фільм оцінили як справді глибоко хвилюючий, високохудожній і національний. «Мабуть, уперше в історії кіно, – зазначено у висновку Художньої ради, – творцям картини вдалося розкрити внутрішній світ поета, використавши для цього прийом асоціативного бачення. Образ Шевченка (актор Іван Миколайчук) вражає своєю монументальністю, величчю духу, філософським мисленням»⁴. Тодішню оцінку підтвердив час – «Сон» і сьогодні залишається актуальним і цікавим.

¹ Дело цветного широкоформатного фильма «Сон». 1963–1964 // Центральный державный архив-музей литературы и искусства. – Фонд 670. – Опис 1. – Справа 1683.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Висновок Художньої ради студії ім. О. Довженка // Центральный державный архив-музей литературы и искусства. – Фонд 670. – Опис 1. – Справа 1683. – Арк. 3.